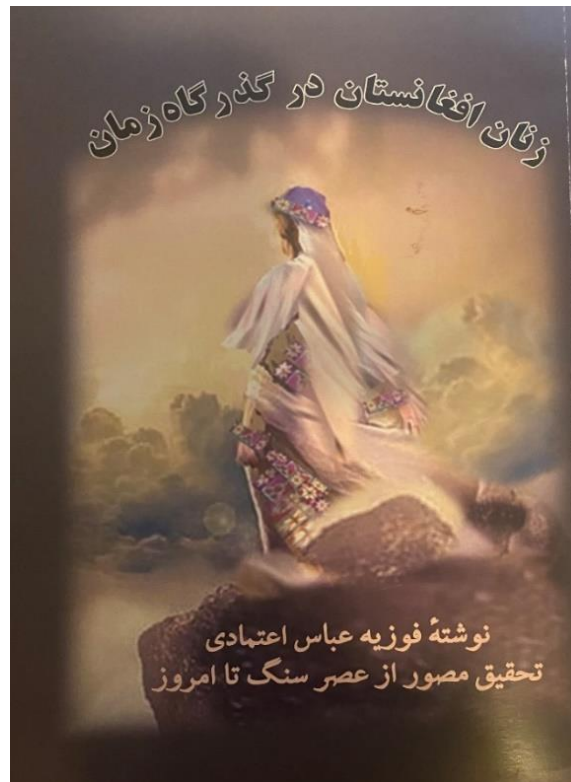

۲۱ اکتوبر، ۲۰۲۴

فوزیہ عباس اعتمادی

زنان افغانستان در گذرگاه زمان تحقیق مصور از عصر سنگ تا امروز

فصل دوازدهم

نقش زنان افغان در جنگ دوم افغان و انگلیس

از آنجای که فعالیت زنان افغان برخلاف توقع انگلیس ها در جنگ اول افغان و انگلیس بسیار مؤثر بود، پس سیاسیون برتانیای در سالهای بعد تصمیم برآن گرفتند که تا حد امکان از نقش فعال زنان در مبارزات آزادیخواهی افغانستان بکاهند.

به اساس تحقیقات عده ای از مؤرخین افغان از جمله داکتر نجیب بارکزی محقق معاصر و نویسنده رساله (جایگاه زنان در تاریخ و حیات اجتماعی پشتونها) یکی از دسایس بزرگ انگلیسها در جریان جنگهای افغان و انگلیس آوردن چادری یا برقه به افغانستان بود. به قول این نویسنده برقه یا چادری رسم یکی از قبایل اهل هندو پنجاب بود که از ترس حمله دشمنان سرا پای زنان خود را می پوشانیدند. این نویسنده بقول ، انگلیس ها در رواج دادن چادری که در اصل برخلاف احکام شریعت دین مبین اسلام بود ، تلاش ورزیدند تا موقف زنان افغان را در مقاومت ملی ضعیف سازند. بقول نویسنده، در این راه عده ای از تند روان مذهبی و سپس مبلغین مکتب دیوبندی وظیفه ترویج آنرا به عهده داشتند.

چنانچه قبلاً گفته شد در پایان پادشاهی شاه شجاع و آغاز سلطنت امیر دوست محمد خان زنان افغان در هر قدمی با آزادی خواهان افغان علیه قوای برتانیه کمک می نمودند. یعنی به جبهات جنگ می رفتند، برای سربازان غذا می آوردند و در تداوی مجروحین نقش ارزنده ای را ایفا میکردند. البته همه این اعمال خیرخواهانه مطابق به دیدگاه روشنگرانه دین مبین اسلام در مورد زنان بود. اما درین عصر گروه های تندرو محدودیت های را برای فعالیت زنان در بیرون از محیط خانه وضع نمودند. البته این اقدام سختگیرانه به نفع ممالک استعماری تمام میشد. زیرا نه تنها زنان را در داخل خانه های شان نگه میداشت، بلکه زمینه آنرا مساعد میساخت تا جوامع اسلامی از کاروان ترقی و پیشرفت باز بمانند.

آنچه نظر آقای بارکزی را ثابت میسازد یکی از نقاشیهای James Rattary **جیمز راتری** رسام واقعه نگار انگلیس است که چهره یک دختر جوان کابل آنوقت را بدون چادری با لباس عنعنوی در پهلوئی یک خانمی که چادری پوشیده نشان میدهد. این تصویر گویا که با وضاحت و صادقانه در سال ۱۸۴۲ نقاشی گردیده تا هنوز در کتابخانه برتانیه (British Library) موجود است.

به گفته موهن لال ترجمان و مامور اطلاعات سری انگلیس ها که با الکساندر برنس (Alexander Burnes) نماینده سیاسی برتانیه در افغانستان همکار بود و میگویند که خود با پوشیدن برقه از معرکه جنگ فرار کرد، چادری رفت و آمد مخبرین و عمال برتانیه را در داخل شهر کابل و جبهات جنگ آسان تر می ساخت. چون جنگجویان افغان باشهامت و غیرتی که داشتند به زنان چادری پوش نزدیک نمی شدند. دیپلماتهای انگلیس در کابل نیز عقیده داشتند که قاصدان مطمئن تری از چادری پوشان سراغ نمی شود.¹

از سوی دیگر قدرت های استعماری اروپا مانند فرانسه ، انگلستان ، هالند و ایتالیا تضعیف موقف اجتماعی زنان در تمام ممالک شرقی با دقت زیر نظر داشتند. زیرا این امر واضح است که اگر زنان در یک جامعه محکوم گردند و از نعمت سواد و آزادی های فکری محروم شوند، زمینه برای استعمار بیشتر مساعد میگردد. زیرا فرزندان آنها نیز با بیسوادی و تعصب بزرگ خواهند شد و نسل های آینده در جهالت و عقب ماندگی باقی خواهند ماند. در نیمه قرن نهم پس از تأسیس مکتب دیوبندی در هند علمای از پنجاب تا مراکش، یعنی (الجزیره، مصر، لیبیا، عراق، سوریه، ایران و عربستان) ظهور کردند که جای زنان را در داخل خانه های شان دانسته و اشتراک آنان را در امور اجتماعی حرام و برخلاف دین می شمردند. این طرز فکر چون با غرور و غیرت مردانگی شرقیان موافق می آمد با سرعت ترویج یافت. لیکن در برابر این روش، شیخ محمد عبده یکی از شاگردان سید جمال الدین افغان در مصر و اصلاح طلبان ممالک اسلامی به این عقیده بودند که زنان به اساس قوانین اسلامی حق آموزش علم را دارند، و بیگانه وسیله همسری با قدرت های استعماری غرب دستیابی به علم و دانش است. زیرا قرآن پاک به فراگیری علم و دانش تأکید میکند و فرمایشات پیامبر اسلام (ص) آموزش علم را بر هر زن و مرد مسلمان فرض میدانند. پس بر هر زن و مرد مسلمان واجب است تا خود را با زیور علم آراسته سازد.

در جریان جنگ دوم افغان و انگلیس با وصف آنکه محدودیت های برای اشتراک زنان در جبهات جنگ بوجود آمده بود، اما از آنجاییکه این افکار در اطراف کابل و ولایات دیگر افغانستان عمومیت پیدا نکرده بود به زنان قهرمانی بر میخوریم که بیرق آزادی خواهی را در برابر متجاوزین برداشتند و با شهامت در برابر آنها قد علم کردند. یکی از این زنان قهرمان الماسه ملقب به **غازی ادی** و دیگر **ملالی** بود.

بی بی الماسه (غازی ادی)

بی بی الماسه یا غازی ادی در جنگ دوم افغان و انگلیس در لوگر همراه با سپاه محمد جان خان وردک قهرمانه رزمید و در جنگهای چهار آسیاب، قلعه قاضی، کوه قروغ و سنگ نوشته در راه کابل لوگر بر قوای متجاوز برتانیای ضریات کشته شده ای وارد کرد. غازی ادی همسر حبیب اکا از قوم سلیمان خیل مردم کتواز بود. به قول یکی از مورخین، زادگاه غازی ادی در ولایت لوگر بود. حبیب و الماسه دختری بنام شایسته داشتند و از اینجهت غازی ادی در قریه اش به نام مادر شایسته هم یاد میشد.

¹ Mohen Lal (1846). Life of the Amir Dost Mohammed Khan, of Kabul: with his political proceedings towards the English, Russian, and Persian governments, including victory and disasters of the British Army in Afghanistan. London: Longman, Brown, Green and Longmans.

بزرگداشتی از شیر زنان افغان در جنگ دوم افغان و انگلیس

بی بی الماسه در هنگام حمله انگلیس ها به پیوار در سال ۱۲۹۴ هجری در جنگ اشتراک داشت و به گفته مرحوم پوهاند رشاد "دو گوشه پائینی چادرش را به دور کمر تاب داده و با مشک آب در سنگر جنگ برای غازیان آب و غذا و گاهی باروت و مرمی و کارتوس می رساند." آرامگاه این زن مبارز و آزادی خواه به امر شاه امان الله غازی با سنگ مرمرین تزئین یافته تا یاد از او در تاریخ افغانستان جاودان بماند. در سالهای بعدی یکی از مکاتب دختران در کابل به نام وی مسماً گردید. بی بی الماسه در جنگ آسمایی با ۴۰۰ زن مبارز بر قوای انگلیسها حمله برد، اما در این جنگ نا برابر با هشتاد زن آزادی خواه مانند خودش توسط توپخانه انگلیس به شهادت رسیدند و در کارته پروان به خاک سپرده شد. لیکن نظر به تحقیق پوهاند رشاد قبر حقیقی او معلوم نیست. چون مانند صدها زن شهید دیگر در جریان جنگ دوم افغان انگلیس کشته شده و کسی او را در جای معینی دفن نکرده است.² در هر جای که باشد روحش شاد و یادش گرامی باد.

ملالی قهرمان جنگ میوند:

به همین ترتیب ملالی دوشیزه قهرمان ولسوالی میوند قندهار بود که بدون تردید یکی از بزرگترین زنان آزادیخواه در تاریخ مبارزات استقلال طلبی افغانستان شناخته میشود. چنانچه اکثر مورخین افغان در مورد این دوشیزه آزادیخواه می نگارند که شور و هیجان این خانم دلیر و مبارز صحنه جنگ را به نفع آزادی خواهان افغان در برابر سپاه مجهز انگلیس مبدل ساخت. در جنگ دوم افغان و انگلیس شش هزار سپاه برتانیای که افسران آنها از مهم ترین و زنده ترین صاحب منصبان برتانیای شناخته میشدند و به اردوی خاص سلطنتی انگلستان (یعنی 66th Berkshire Regiment) تعلق داشتند بر قندهار حمله کردند. سردار ایوب خان فرزند امیر شیر علی خان رهبری قوای نظامی افغانستان را به عهده داشت. اما قدرت توپخانه مجهز برتانیای بارها برتر و نیرومندتر از قوای افغانها بود. آتش توپخانه از هر طرف به دشت میوند غوغای را برپا نموده بود. ملالی با عده از دختران جوان برای مبارزین افغان در زیر رگبار گلوله آب می آوردند. تشنگی و گرسنگی و آفتاب سوزان بالایی عساکر افغان مستولی گردیده بود. ولی دوشیزگان مبارز و آزادیخواه بهرسو به تلاش آن بودند تا در دشت میوند پدران، برادران و شوهران خود را برای دفاع از وطن تشویق نمایند. افغانها یکی بعد از دیگری به زمین می افتادند و جام شهادت می نوشیدند. ناگاه گلوله ای سینه بیرقدار افغان را هدف قرار داد. به گفته بعضی از مورخین افغان بیرقدار نامزد ملالی بود و با وجود زخم شدیدش نمی گذاشت تا بیرق از دستش به زمین بیفتد. در حالیکه رگبار گلوله بر سر آنها میبارید ملالی کوزه آب را بر زمین گذاشت و مانند

4 علامه اکاډمیپسن پوهاند عبد الشکور رشاد- ترتیب او سمون محمد معصوم هوتک -د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني. ۱۳۸۶

شیری از جا جست و بیرق آزادی را از زمین بلند کرد. در حالیکه با هیجان این شعر را میخواند آزادیخواهان افغان را به جنگ علیه متجاوزین انگلیس تشویق میکرد. افغانها نیز درین جنگ تلفات زیادی داشتند که درین میان یکی هم نامزد ملالی بود. او وقتی محبوبش را غرق درخون یافت این لندی را سرود:

ملالی این ابیات را با شورهیجان، با صدای بلند و پرتأثیری خواند و پس از فریاد رسایش جنگ دوباره اوج گرفت و از سپاه مجهز انگلیس تعداد اندکی جان سالم به بدر برد. ملالی نیز در این جنگ در سال ۱۸۷۹ شهید شد.

ترجمه	لندی پشتو
اگر در میوند شهید نشدی خدا ترا برای بی ننگی حفظ کند	که په میوند کی شهید نشوی خدایه لالیه بی ننگی ته دی ساتینه
زخون یار بر رخ خالی خواهم گذاشت که از دیدن آن گل گلاب بشرم	خال به دیار له وینو کبپر دم چی شینکی باغ کی گل گلاب و شرموینه
یا انگریزها را از وطن بیرون میاندازیم یا که سرخود را برای وطن فدا خواهیم کرد	یا به پرنگ له ملکه با سو یا به ایردو پرخیل وطن باندى سرونه

تاریخنگاران افغان مینویسند که صدای پر قدرت و پر از احساس ملالی چنان به جوانان افغان روحیه داد که با دست خالی به قوای مجهز برتانیه حمله بردند و این حمله به اندازه ای شدید بود که عساکر انگلیس از هیبت آن پا به فرار گذاشتند. واقعه نگاران برتانوی نیز که از دور صحنه جنگ را تماشا میکردند، اورا ژان دارک افغانستان نامیدند.

(ژان دارک دوشیره جوان فرانسوی بود که در جنگ های صد ساله رهبری قوای فرانسوی را در یکی از جبهات در مقابل انگلیسها رهبری می کرد. وقتی گرفتار شد انگلیس ها او را زنده به آتش کشیدند).

رسم انگلیس رچارد کتن ودویل (Richard Caton Woodville) این صحنه شکست قوای سلطنتی انگلستان را نقاشی نموده که ترس و هراس آنانرا در هنگام فرار نشان میدهد.

شکست قوای برتانیه در جنگ میوند

تاریخ نگاران برتانیوی و غیر افغان درمورد ملالی رساله های علمی و مؤثق تاریخی زیادی نوشته اند که از آن جمله میتوان از وگنر ایرک Wagner, Erich، براین گلین ولییمز Brian Glyn Williams و هسنن هوارد Hensman یاد کرد. این جنگ برای انگلیس ها شکست بزرگی بود که خاطره آن برای سالها در ذهن ملت انگلستان بجا ماند. در شمال لندن در شهر ریدنگ Reading پارکی است که بنام «شیرمیوند» یاد میشود.

پارک شیر میوند در شهر ریدینگ انگلستان

این پارک بخاطر تأثر عمیق دولت انگلستان در ارتباط به کشته شدن (۲۵۸) نفر از مهمترین افسران قوای شاهی برتانیای و ۳۲۹ نفر از فرقه سلطنتی ملکه ویکتوریا در جنگ میوند بنا یافته تا خاطره آنها زنده بماند. مردم انگلستان تا هنوز برای گرامیداشت قربانیان جنگ میوند به این پارک می آیند و برای آنها ابراز تأسف منمایند. در پارک میوند آبدیه ای اعمار شده که در بالای آن مجسمه شیر بزرگ سیاهی جلب نظر میکند. این مجسمه تاریخی بزرگترین مجسمه شیر

در انگلستان است که از برانز Bronze سیاه رنگ ایجاد شده و شیری را در حالت فغان ، ناله و درد نشان میدهد. این شیر به نام شیر میوند شهرت دارد و توسط هنرمند معروف انگلستان جورج سیمون George Simonds ساخته شده است. از قرار معلوم بسیاری از افسران کشته شده در جنگ میوند از جمله دوستان شخصی اش بوده اند؛ و شاید بهمین دلیل جورج سیمون بعد از ساختن این مجسمه خودکشی کرده است.³ همانطوریکه خاطره سربازان جان باخته برتانیه در نزد مردم انگلستان بجا مانده، خاطره ملالی دوشیزه قهرمان افغان نیز تا هنوز در نزد ملت افغانستان گرمی است. ازینرو مجسمه شیر میوند در شهر ریدنگ Reading باخاطره ملالی در جنگ میوند در ادبیات داستانی انگلستان ارتباط سمبولیک دارند.

بانو عایشه دختر سردار افضل خان:

در دوره امیر شیر علی خان فعالیت های فرهنگی بیشتر شد و اخبار شمس النهار در کابل به نشر رسید. درینگاه در میان زنان باسواد و ادیب افغانستان یکی هم بانو عایشه دختر سردار افضل خان بود. این زن دانشمند برعلاوه اینکه ادیب و خطیب ماهری بود خطاط ورزیده ای نیز بشمار میرفت. خط نسخ و نستعلیق را با زیبایی خاصی مینوشت. از قرار معلوم در منزل شخصی خود مدرسه کوچکی را برای دختران ایجاد کرده بود که نوشتن ، خواندن و قرأت قرآن کریم را برایشان آموزش می داد و آنان را با علوم دینی آشنا مینمود.

در این دوره که هنوز جنگ های مدهشی میان افغانها و انگلیسها جریان داشت این خانم دانشمند به مبارزین افغان کمک مینمود و طیبیان را استخدام میکرد تا به تداوی مجروحین جنگ بپردازند. بانو عایشه تا دوره پادشاهی امیرعبدالرحمن حیات داشت و مورد احترام خاص امیر بود.

منابع:

افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلام محمد غبار
تاریخ مختصر افغانستان پوهاند حبیبی
اشاره به جنگ میوند در ادبیات داستانی
، نوشته سر آرتور کانن دوویل سال

۱۸۸۷: A Study in Scarlet یا مشاهده رنگ سرخ

References:

Groves, J. Percy (1887). *The 66th Berkshire Regiment*. London: Joseph J. Beecroft.

Headlam, Major General Sir John (1931). *The History of the Royal Regiment of Artillery From the Indian Mutiny to the Great War Volume III-Campaigns (1860-1914)*. Woolwich: Royal Artillery Institution.

Robson, Brian (2007). *The Road to Kabul: The Second Afghan War, 1878-1881*

³ Historic England. "Maiwand Memorial (1155769)". National Heritage List for England, 2007

Maiwand Lion – Forbury Gardens, Reading, September 2007.

O'Moore, E.J. (2012). *The Maiwand Lion*. CreateSpace Independent Publishing